

EL PAPER DE LES BALEARS EN L'ETAPA FINAL DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

MIQUEL ÀNGEL CASASNOVAS I CAMPS
Institut Menorquí d'Estudis

1. INTRODUCCIÓ

No s'han publicat gaires obres de conjunt sobre la Guerra de Successió a les illes Balears, i això per diverses raons. En primer lloc, la condició d'arxipèlag, de territori discontinu, afavoreix les particularitats —i particularismes— insulars. Breument: cada territori insular té la seva pròpia dinàmica interna. En segon lloc, el conflicte successori tindrà un desenllaç diferent a Menorca, la sobirania sobre la qual és transferida a la Gran Bretanya pel Tractat d'Utrecht, cosa que obre una nova etapa històrica que omplirà gairebé tot el segle XVIII. D'això es deriva un altre fet, la diferent memòria històrica que s'ha servat de la Guerra de Successió: mentre que per a Menorca aquest conflicte és el pòrtic al domini britànic,¹ l'etapa que sens dubte més ha ocupat i preocupat els historiadors menorquins,² per a Mallorca i les Pitiüses significa la desaparició del regne i de les institucions forals. Josep Maria Quadra- do ho entengué perfectament quan escrigué que, amb l'aplicació de la Nova Planta i la implantació de l'ajuntament borbònic a Palma, «La ciudad, que a fin que todo cambiara de nombre, empezó a usar el arqueológico de Palma, obtuvo el sonoro privilegio de voto en Cortes a costa de tantos otros, pero su vida pública acabó, y con ella, puede decirse su historia y la de la isla».³ Però tot i aquesta rotunda afirmació, i fora de l'obra d'autors i petits grups obertament nacionalistes, ha quedat poca memòria d'aquest conflicte a Mallorca i les Pitiüses, malgrat haver estat els últims bastions austriacistes.⁴ Això té la seva expressió en la molt desi-

qual producció historiogràfica, en funció de cada illa, sobre aquesta fase tan transcendental de la nostra història. En efecte, mentre a Menorca ha estat un període molt estudiat,⁵ a Eivissa només ha estat objecte d'uns pocs articles breus, encara que d'un interès remarkable.⁶ A Mallorca no s'ha començat a investigar amb un cert aprofundiment fins als últims anys i ja hi ha a l'abast una important bibliografia, tot i que encara no disposam d'una monografia que ens n'ofereixi una síntesi global.⁷ En aquesta ponència intentarem donar una visió de conjunt⁸ del conflicte successori a les Balears fent especial esment al diferent desenllaç que tingué a cada territori insular i les conseqüències, de llarg abast, que d'això es deriven.

2. EL REGNE DE MALLORCA I LES SEVES ILLES ADJACENTS A L'INICI DEL SEGLE XVIII

A l'albada del segle XVIII, el topònim *Balears*, de reminiscències clàssiques, només era conegut i utilitzat per un reduït grup d'erudits per a denominar l'arxipèlag que, d'altra banda, no constituïa una unitat política en el sentit ple que podem donar als regnes peninsulars de la Corona d'Aragó. L'arxipèlag era una realitat comple-

realitzat nombrosos actes arreu de Mallorca per recordar i divulgar la Guerra de Successió a l'illa.

5. Les monografies més completes sobre la Guerra de Successió a Menorca són: Micaela MATA, *1705-1713, Menorca: franceses, ingleses y la Guerra de Sucesión*, Maó, Ateneo Científico, Literario y Artístico, 1980; José Luis TERRÓN PONCE, *La Guerra de Sucesión en Menorca: Causas, hechos, consecuencias*, Maó, Museo Militar San Felipe, 1984; Josep JUAN VIDAL, *La conquista anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca com a conseqüència de la guerra de Successió a la Corona d'Espanya*, Palma, El Tall, 2008.

6. Així i tot, la síntesi més reeixida és la d'Ernest PRATS, *Història d'Eivissa i Formentera*, Eivissa, Diario de Ibiza, 1990.

7. Són de gran interès el llibre de Pedro de MONTANER, *Una conspiración filipista: Mallorca 1711*, Palma, Canals, 1990, i el d'Eduardo PASCUAL RAMOS, *Poder y linaje durante la Guerra de Sucesión en el Reino de Mallorca: El marqués de la Torre*, Palma, El Tall, 2013.

8. Recentment, s'ha publicat la síntesi, de caràcter divulgatiu, de Mateu MORRO MARCÉ, *Fora botiflers, fora galls!: La Guerra de Successió a les Illes Balears*, Palma, Leonard Muntaner, 2015. També hi ha referències, més o menys extenses, en els llibres de síntesi d'història de les Balears. Els més recents són Miquel À. CASASNOVAS, *Història de les Illes Balears*, Palma, Moll, 1998 i 2a ed., rev. i molt augmentada, 2007; Mateu COLOM, «La guerra de Successió a les Balears», a Ernest BELENGUER (coord.), *Història de les Illes Balears*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 2004, p. 367-390.

1. Des de 2006 a Menorca s'ha commemorat, d'una manera o altra, el tricentenari de les principals fites relacionades amb la Guerra de Successió i l'inici del domini britànic, a vegades amb la participació de les autoritats i les forces armades del Regne Unit: revolta austriacista (2006); conquesta per les forces britàniques en nom de l'arxiduc (2008); fundació de l'hospital naval britànic de l'illa del Rei (2011); arribada del primer tinent governador, Richard Kane (2012), i signatura del Tractat d'Utrecht (2013).

2. Miquel À. CASASNOVAS, «El segle XVIII dins la historiografia menorquina: estat de la qüestió, problemes i perspectives», *Estudis d'Història Econòmica*, núm. 13 (1996), p. 5-21.

3. Josep M. QUADRADO i Pau PIFERRER, *Islas Baleares*, Palma, Ediciones de Ayer, 1968 (1888), p. 253 (facsimil de l'edició de 1888: Barcelona, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y C.). El nom de la capital mallorquina era Ciutat de Mallorca o, simplement, Ciutat.

4. Durant l'any 2015, la Comissió Cívica Tricentenari 1715-2015, sorgida de la societat civil i sense suport institucional, ha

xa i plural, resultant d'una llarga evolució que partia dels processos de conquesta i colonització del segle XIII. D'aquí, que aquest territori insular fos conegut com el regne de Mallorca (en puritat, l'illa homònima) i les seves illes adjacents (*Regnum Maioricarum et insularum eidem adiacentibus*, segons la fórmula llatina). Es tractava d'un regne sense corts, on cada illa era autònoma, amb un consell general que tenia, a la vegada, competències municipals i representatives. Cada illa comptava amb el seu ordenament jurídic específic articulat pels seus furs i privilegis, si bé amb un substrat comú, ja que molts privilegis atorgats en primera instància a Mallorca es van fer extensius a les altres illes. Talment, tant a Menorca com a Eivissa s'havien configurat uns grups dirigents propis i diferenciats que no estaven subordinats als de Mallorca, sense que això impliqui necessàriament manca de vincles entre uns i altres. En tot cas, el que donava coherència institucional a l'arxipèlag era el poder reial, representat pel virrei, el procurador reial i la Reial Audiència.

Ja centrant-nos en la Guerra de Successió, veurem com les diverses illes tindran un protagonisme desigual en el conflicte. Pel seu pes específic territorial, demogràfic (devers 90.000-100.000 habitants, una quarta part dels quals residia a la capital), econòmic i polític, Mallorca tindrà un paper especialment important com a base de rereguarda de l'austriacisme peninsular. Lloc d'acollida per a molts austriacistes que cerquen seguretat i refugi —en contrapartida, també serà lloc de confinament de filipistes—, Mallorca serà la base d'avituallament de Catalunya i el seu paper esdevindrà crucial durant el llarg setge de Barcelona.

El protagonisme de Menorca, en canvi, no deriva de la riquesa del seu territori ni del seu potencial demogràfic (uns 16.000 habitants), sinó del valor militar i estratègic de l'illa i, en especial, del gran port natural de Maó. El control de Menorca determinava en bona mesura l'hegemonia naval a la Mediterrània; d'aquí, que fos precisament en aquesta illa on tingueren lloc els principals esdeveniments militars i que fos objecte d'un complex procés de negociació entre les potències bel·ligerants que culminaria en la cessió a la Gran Bretanya.

El paper de les Pitiüses, en contrast, resultaria secundari, en bona part pel fet d'ocupar una posició perifèrica en el desenvolupament de la guerra, sobretot en la seva fase final. Eivissa, amb uns 9.000 habitants a l'inici del segle XVIII, era també una illa pobra i autàrquica, amb les salines com a principal recurs econòmic. Formentera, per la seva banda, just havia començat a ser colonitzada des d'Eivissa feia molt pocs anys. Així i tot, la seva proximitat al regne de València va fer que s'hi aixoplugassin molts refugiats que fugien de la invasió borbònica.

3. UN AIXECAMENT AMB RESULTATS DESIGUALS

Les Balears no se sumaren al bàndol austriacista fins molt avançat l'any 1706. Això no vol dir que, des d'un primer moment, Carles d'Àustria no tingués partidaris ben actius a les Illes. Aquesta circumstància era ben coneguda per les monarquies borbòniques, que prengueren precaucions. Una de les mesures fou l'enviament de tropes franceses: un contingent de 200 homes fou destinat al castell de Sant Carles (Portopí, Mallorca), mentre que un batalló d'infanteria de marina d'uns 500 homes passà a reforçar la guarnició de la fortalesa de Sant Felip, a l'entrada del port de Maó (octubre de 1705). Lluís XIV era ben conscient que aquesta era la posició clau de l'arxipèlag, perquè si Menorca queia en mans dels aliats, la poderosa flota anglesa podria fer servir la rada maonesa com a port d'hivernada. En efecte, des de l'inici de la guerra l'esquadra aliada que operava a la Mediterrània, mancada de ports segurs, havia d'abandonar aquestes aigües a l'inici de la tardor per dirigir-se a Lisboa o a les bases metropolitanes, cosa que deixava el control del Mare Nostrum en mans de l'armada francesa. La coalició aliada també era conscient de la importància de Menorca, sobretot per a Anglaterra, que ja havia utilitzat el port de Maó, entre 1663 i 1679, mitjançant un conveni amb la monarquia espanyola. Guillem III d'Orange també havia intentat, sense èxit, aconseguir Menorca en els tractats de partició de la monarquia hispànica, en el cas previsible de mort de Carles II sense descendència. Però, contràriament al que els interessos estratègics semblaven aconsellar, no seria Menorca el primer objectiu de les armes austriacistes, sinó Mallorca, la conquesta de la qual fou decidida per Carles III a Guadalajara el 9 d'agost de 1706.

El partit austriacista illenc havia anat guanyant adeptes a mesura que la guerra avançava i, amb ella, els èxits aliats a la Península, inclosa la presa de Madrid (juny de 1706). Tanmateix, cal tenir en compte la complexitat i multiplicitat de les motivacions per les quals hom s'inclinava per una facció o altra que superen de molt les interpretacions simplistes tradicionals: la combinació, en proporcions variables segons els casos, d'idees polítiques, solidaritats, interessos econòmics, ressentiments acumulats i expectatives pot explicar la presa de partit. A les Illes, Felip V i els seus partidaris tenien en contra, a més, l'arrelat sentiment antifrancès —augmentat, entre altres coses, arran dels privilegis comercials que havia rebut la nodrida colònia francesa de Ciutat de Mallorca—, les elevades exigències econòmiques de la guerra i la prepotència de les autoritats borbòniques. Els partidaris de l'austriacisme, en canvi, podien jugar la carta de les promeses i les expectatives de millora. No entrarem aquí en aquestes qüestions que ens exigirien un espai del qual no disposem. Ens acontentarem, doncs, amb traçar a grans trets i amb les

excepcions que es vulgui els grups socials que militaven en ambdós bàndols. El partit botifler o filipista⁹ havia arrelat entre la noblesa relacionada amb les activitats mercantils,¹⁰ els descendents dels jueus conversos als segles XIV i XV, coneguts amb el nom despectiu de *xuetes*,¹¹ els comerciants, els funcionaris de l'administració reial i part del clergat (els jesuïtes i el capítol de la seu, sobretot).¹² Militaven en el bàndol austriacista¹³ la noblesa més lligada a la possessió de la terra, bona part del clergat (sobretot el regular) i el gros de les classes populars urbanes, així com la pagesia.

Al llarg dels primers mesos de 1706 la tensió anà en augment. El descontentament d'una part important de la població era evident i començaren a aparèixer pasquins antiborbònics per la capital mallorquina. Encara que l'esclat de motins era quelcom més que una possibilitat, el perill derivava sobretot d'un atac de la flota aliada. En efecte, el 19 de setembre d'aquell any la flota de l'almirall John Leake es presentava a Eivissa. Encara que protegida per un fort cinturó emmurallat, la capital pitiusa no comptava amb guarnició militar i capitulà el mateix dia. Les autoritats eivissenques, encapçalades pel governador José Ponce de León, es passaren en bloc a l'austriacisme i foren confirmades en els seus càrrecs; també foren confirmats els privilegis de l'illa. En canvi, algunes persones destacades reputades de filipistes foren detingudes i deportades a Mallorca, on després de la capitulació d'aquella illa quedarien empresonades. Es tractava de membres d'algunes de les més prominents famílies eivissenques, com ara Marc Ferrer —beneficiari del privilegi reial que el facultava a repoblar Formentera—, Joan Baptista Botino, Luis Sierra i Francesc Laudes i els seus fills Antoni i Josep.

El 24 de setembre l'armada aliada es presentava a la vista de la Ciutat de Mallorca; a bord hi havia el plenipotenciari de Carles III, comte de Savallà. Encara que el virrei Baltasar Escrivà d'Íxer, comte de l'Alcúdia, estava disposat a defensar la capital, era plenament conscient d'estar en una situació molt difícil, atesa la manca

de tropes regulars —amb l'excepció del contingent francès, totalment insuficient—, l'escassa fiabilitat de la major part de les milícies insulars,¹⁴ promptes a passar-se a l'enemic, i la superioritat de la flota aliada. Així i tot, el virrei, secundat pel bisbe Francisco Antonio de la Portilla i les altres autoritats, rebutjaren la proposta de capitulació. Però en la tarda del 26 de setembre, esclatà a la ciutat un motí antiborbònic liderat pel cavaller Salvador Truyols, de la petita noblesa local. El motí anorregà la voluntat de resistència¹⁵ i, després d'intenses negociacions, un dels punts fonamentals de les quals era la garantia dels privilegis del regne, el 28 de setembre se signaren les capitulacions a bord del vaixell anglès *Prince George*. La capitulació afectava tant la Ciutat com la totalitat del territori mallorquí, amb les seves fortificacions. El virrei, ministres de la Reial Audiència, del Reial Patrimoni i d'altres tribunals reials, així com qualsevol persona que ho desitjà, podrien sortir de l'illa amb llurs famílies, diners i joies. Pel que fa als soldats francesos, serien conduïts amb el seu equipament i armament a un port de França.

L'endemà dia 29, Joan Antoni de Boixadors, comte de Savallà, assumia el poder i confirmava els privilegis del regne. Savallà tenia forts vincles familiars i patrimonials amb Mallorca, ja que estava casat amb la noble mallorquina Dionísia Sureda de Santmartí. Tot seguit es produí un canvi d'autoritats, i ocuparen els llocs clau destacats austriacistes locals, com ara Nicolau Truyols i Dameto.¹⁶ I mentre els austriacistes més significatius eren recompensats amb càrrecs i honors, els filipistes es veien obligats a deixar l'illa i a patir la repressió. Tal com preveïen les capitulacions, el comte de l'Alcúdia, el jurat en cap Marc Antoni Cotoner,¹⁷ diversos nobles filipistes i les tropes franceses abandonaren l'illa. En canvi, els civils francesos, que havien quedat al marge de la capitulació, veieren com les seves cases i béns eren saquejats. El bisbe de la Portilla, que tot i ser un abrandat filipista participà activament en els actes de proclamació de Carles III, fou expulsat per Savallà, juntament amb altres nou membres de la noblesa botiflera que no havien marxat amb la flota anglesa. També es produïren diverses confiscacions de béns i alguns botiflers que no havien sortit de l'illa foren arrestats i molts, desterrats.¹⁸ El poble, en general, acollí el canvi de rè-

9. La sociologia del filipisme mallorquí ha estat estudiada per Pedro de MONTANER, *Una conspiración filipista*, 1990.

10. Tradicionalment, les grans cases nobiliàries mallorquines han estat conegudes amb el mot despectiu de *botifarres*, derivat de *botifler*.

11. Històricament discriminats, els *xuetes* es dedicaven sobretot a activitats mercantils, sovint associats amb nobles. Es tractava d'un grup humà fortament endogàmic.

12. A Mallorca aquesta divisió del clergat es complicava amb la querella sobre el lul·lisme, que tenia arrels profundes.

13. Sobre l'austriacisme mallorquí, és especialment valuós el llibre d'Eduardo PASCUAL, *Poder y linaje durante la Guerra de Sucesión*, 2013, que estudia una de les famílies més destacades dels partidaris de Carles III a les Illes, en la figura de Nicolau Truyols i Dameto, marquès de la Torre. Sobre aquesta qüestió, vegeu també Josep M. DEYÀ, «Les Balears durant els inicis de la guerra de Sucesión (1705-1707)», a *Actes del Congrés L'Apostol Catalana a la Guerra de Sucesión (1705-1707)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2007.

14. Algunes companyies pageses ja s'havien pronunciat a favor de Carles d'Àustria.

15. En la batussa morí el noble Gabriel de Berga i Santacília, un dels filipistes més destacats.

16. Fou nomenat procurador reial; més tard rebria de Carles III el títol de marquès de la Torre.

17. Dimití el càrrec prèviament per no haver de signar la capitulació. Vegeu Jaime SALVÀ, «Mallorca bajo el dominio austríaco», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 41 (1985), p. 364-365.

18. Vegeu Eduardo PASCUAL RAMOS, «Deportaciones y condenas a galeras en el reino de Mallorca durante la Guerra de Sucesión», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 66

gim amb grans festes, i el 4 d'octubre es procedí a proclamar Carles III rei de Mallorca. Nicolau Truyols sortí cap a Barcelona per retre homenatge al monarca en nom del regne i obtenir la confirmació reial dels privilegis.

Semblava que tot l'arxipèlag se sotmetria a Carles III, però hi mancava Menorca que, a diferència de les altres illes, comptava amb una guarnició nombrosa de tropa professional formada per soldats espanyols (entre ells, molts mallorquins),¹⁹ napolitans i francesos que a mitjan 1706 sumava uns 1.200 homes.²⁰ Leake era conscient de com d'avançada estava l'estació i optà per abandonar la Mediterrània per hivernar, però potser també tingué molt en compte que retre Menorca sense comptar amb tropes de terra seria molt difícil. Encara que la majoria dels menorquins simpatitzava amb l'austriacisme, l'aixecament s'hauria de fer sense suport exterior. Convençut de la imminència de la revolta, el governador borbònic Diego Leonardo Dávila ordenà a la guarnició de Ciutadella l'abandonament de la capital per a dirigir-se a la fortalesa de Sant Felip. Aquesta circumstància fou aprofitada pel cap de l'austriacisme illenc, Joan Miquel Saura Morell, fill segon d'una de les famílies nobles de Ciutadella, per a alçar-se a favor de Carles III la nit del 19 d'octubre. Després de prendre el control de la muralla desguarnida, reuní la Universitat de Ciutadella per proclamar Carles III. En qüestió d'hores tota l'illa retia obediència al monarca austríac, mentre la guarnició borbònica es disposava a resistir rere els sòlids murs de la fortalesa de Sant Felip, en l'espera de reforços. Saura assumiria de manera interina la governació de Menorca, en qualitat de regent.

Els austriacistes menorquins reberen alguns reforços de Mallorca comandats pel coronel Francesc Net, mentre que nombrosos desertors, sobretot mallorquins i napolitans de la guarnició, s'havien passat també a les seves files. La Universitat General de Menorca organitzà un improvisat exèrcit que sembla que degué superar el miler d'homes, ple d'entusiasme, però mancat d'armes, disciplina i oficials competents.²¹ L'exèrcit me-

(2010), p. 139-156. A partir d'aquest moment, Mallorca, per la seva condició insular, seria també lloc de confinament de botiflers peninsulars.

19. És molt interessant l'odissea d'aquests soldats mallorquins, que a partir de 1707 combatién a la Península en les files de l'exèrcit de Felip V. Vegeu Marc PALLICER, *Entre reis i banderes: Diari d'un aventurer en temps de guerra (1675-1744)*, Sevilla, Círculo Rojo, 2012, que fa servir les memòries d'un d'aquests soldats, el pescador solleric Damia Colom Ensenyat.

20. José L. TERRÓN, *La Guerra de Sucesión en Menorca*, 1984, p. 30.

21. La xifra d'efectius totals és molt mala d'esbrinar i ben segur que oscil·là molt durant aquells mesos en funció de les tasques agrícoles o altres circumstàncies que devien tenir ocupats temporalment molts milicians. Les xifres a l'abast oscil·len entre els 1.000 i els 1.800 assetjants, si bé els caps borbònics inflen molt aquesta xifra fins als 2.800 o fins i tot més. Vegeu José L. TERRÓN, *La Guerra de Sucesión en Menorca*, 1984, p. 42.

norquí posà setge a la fortalesa de Sant Felip, però ben poca cosa podia fer sense artilleria per batre la muralla. Mentrestant, el governador Dávila i el cap de les forces franceses, el capità de navili La Jonquière, esperaven pacientment l'arribada de reforços per passar al contraatac.

El dia de cap d'any de 1707 arribà una flotilla francesa sota el comandament del comte de Villars, amb un altre batalló d'infanteria de marina. Amb aquestes tropes de refresc, el 5 de gener la guarnició de Sant Felip s'enfrontà en terres d'una alqueria propera a la fortalesa, Biniatop, a les forces menorquines. Després de durs combats en què fins i tot les tropes borbòniques hagueren de recular, l'exèrcit austriacista es desbandà; s'havia imposat la disciplina i l'entrenament militar front a la improvisació i el coratge.²² Poc després queia la vila de Maó, que fou saquejada. Una columna borbònica comandada pel capità La Jonquière s'endinsà a l'illa cap a Ciutadella i el 12 de gener es trobava, vora la vila de Ferreries, amb una delegació de la Universitat de Ciutadella per tal de pactar els termes de la capitulació. Amb la intenció de guanyar temps, La Jonquière acceptà totes les condicions, que incloïen el manteniment dels privilegis i el perdó general. Saura, Net i els austriacistes més destacats havien escapat a Mallorca.²³ Amb tot i això, el governador Dávila no estava disposat a donar un tracte favorable als vençuts i aviat infringí les capitulacions. Amb el pretext d'avançar-se a una presumpta segona conspiració austriacista que havia d'esclatar el 25 de març, el governador recorregué amb tropa armada tota l'illa detenint i executant austriacistes. En total, la repressió borbònica executà un mínim de trenta-sis austriacistes i dictà desenes de penes de desterrament i condemnes a galeres; els béns dels reus foren confiscats i el seu producte ingressat al reial patrimoni.

Com a culminació de la repressió, Dávila deixà en suspens els privilegis de l'illa i suprimí les insaculacions; els jurats, consellers i altres càrrecs municipals serien nomenats directament pel governador en qualitat de representant del rei. La decisió s'adoptà el mes d'abril i, si bé no conservam el document del decret, el coneixem per la carta del governador al secretari de despatx de Guerra i Hisenda, José de Grimaldo, de 4 de juny de 1707: «[...] tengo los Comunes de esta isla suspensos de los privilegios de que di cuenta en la misma carta de 20 [d'abril] porque en esta coyuntura interesa al Real servicio se gobiernen como se les ordene y no por sus establecimientos que estos han sido

22. És molt difícil precisar les baixes de la batalla de Biniatop. Els filipistes avaluaren les baixes austriacistes en uns dos-cents homes, mentre que les pròpies foren unes setanta, en la seva majoria ferits. La xifra de morts del bàndol austriacista no es pot saber perquè només uns pocs foren anotats en els llibres de defuncions.

23. Els béns de Saura foren confiscats i la seva casa, enderrocada i sembrada de sal.

mui dañosos y en particular en la hera presente [...]»²⁴

El governador actuà per pròpia iniciativa, però tant Lluís XIV com Felip V aprovaren expressament les seves mesures. Així, el Rei Sol es congratulà pel fet de «privar els habitants de Ciutadella dels privilegis conservats en la primera capitulació i dels quals s'han mostrat indignes».²⁵ Menorca seria el primer territori foral de la Corona d'Aragó a perdre els seus privilegis, i s'avançava així a la Nova Planta d'Aragó i València, promulgada pel rei el 29 de juny de 1707. Paradoxalment, com veurem més endavant, seria també l'últim a conservar-los.²⁶ D'altra banda, Felip V extingí el Consell d'Aragó, amb el decret de 15 de juliol de 1707, i ordenà que Menorca i Sardenya (en teoria, també les altres Balears, tot i que romanien sota control austriacista) passassin a la jurisdicció del Consell d'Itàlia.

L'1 de novembre, Dávila convocà els jurats a Sant Felip per tal d'assabentar-los de la reforma institucional que havia decretat. El governador justifica la seva decisió «por quanto habiendo los naturales de esta isla faltado dos veces a la obediència del Rey Nro. Sr., negando el vasallaje y juramento que habían prestado». El governador anorregà la supremacia política de Ciutadella, la capital, que passava de tenir dotze representants al Consell General a només quatre. Els mateixos representants tindrien cadascuna de les universitats foranes, Maó, Alaior i es Mercadal. A més, en tost de reunir-se a la seu de Ciutadella, les sessions del Consell General tindrien lloc al castell de Sant Felip en presència de l'assessor de la Governació, Rafael Guàrdia,²⁷ que actuaria com a corregidor i sancionaria, juntament amb el governador, les resolucions d'aquella assemblea insular desvirtuada.

4. DESENCÍS I CONSPIRACIONS FILIPISTES A MALLORCA I EIVISSA

Mentrestant, a Mallorca i Eivissa l'eufòria inicial s'anà tornant lentament desencís en vista que la guerra continuava i no precisament en favor de les forces aliades, tot i els esforços propagandístics de les autoritats austriacistes per a minimitzar les derrotes i magnificar les escasses victòries. La derrota d'Almansa i la pèrdua de València i Aragó van fer arribar a Eivissa i Mallorca nombrosos refugiats que fugien de la repressió borbònica, la qual cosa provocà nombrosos problemes d'allotjament i de

subsistències en una illa pobra com era Eivissa.²⁸ Molts alacantins també arribaren a les Illes després de caure Alacant en mans del general d'Asfeld. És cert que les operacions militars no afectaven directament les Illes, però la guerra s'allargava amb les seves perniciosos conseqüències, que es concretaven en la desarticulació del comerç, les dificultats de proveïment, exigències fiscals i militars, etc. Tot plegat generava desmoralització i descontentament entre els austriacistes, sobretot els més tebis —que eren la majoria—, mentre motivava els filipistes a realitzar alguna acció perquè les Illes canviassin de bàndol.

En aquest context, el gener de 1709, el governador Ponce de León descobrí una conspiració filipista a Eivissa. Mesos abans, els filipistes eivissencs presos a Mallorca havien estat alliberats i havien retornat a la seva illa, excepte Francesc Laudes, que havia mort a la presó. Els seus fills Josep i Antoni foren acusats de pretendre alçar l'illa en favor de Felip V, però mentre el primer fou empresonat, el segon aconseguí acollir-se a sagrat. Contra ells s'incoà un llarg procés judicial que acabà al Consell d'Aragó.²⁹ També generà molt malestar a Eivissa el fet que les salines, vitals per a l'economia de l'illa, fossin arrendades per la Universitat a un genovès, Giovanni Battista Visconti, que tenia el favor tant del governador com de la cort austriacista de Barcelona. L'arrendament era per un període de deu anys i sembla que la Universitat havia cedit a les pressions del governador. Davant d'aquesta situació, la Universitat intentà recuperar les salines, que al capdavant eren un dels seus principals recursos financers, interposant un plet contra Visconti que s'allargà fins al final de la guerra.³⁰

Molt més abast tenia la conspiració que el mateix 1709 es començà a congriar a Mallorca. En aquest cas, l'impulsor era el noble Joan Sureda i de Vilallonga, molt vinculat a les activitats comercials i corsàries. Sureda estava en contacte amb l'antic virrei borbònic, comte de l'Alcúdia; amb el secretari de despatx José Grimaldo, i amb diversos exiliats mallorquins residents a València i a Menorca. Però tot i les trobades freqüents que els implicats mantenien al mateix domicili de Sureda

28. Un cas significatiu, encara que potser no totalment representatiu, és el dels refugiats de Dènia, que l'any 1709 eren 776 individus, 636 a Eivissa i 133 a Mallorca. Això suposava una proporció molt gran de deniers, ja que si l'any 1705 aquesta vila tenia 376 famílies, el 1709 només n'enregistrava 144. La diferència de 232 famílies gairebé coincideix amb les 240 que es trobaven a les Illes. Vegeu Lluís J. GUIA, «En obsequio de vuestra majestad y considerable estrago de sus casas y haciendas». L'exili dels veïns de Dènia arran de la Guerra de Successió», *Afers*, vol. 26, núm. 70 (2011), p. 752.

29. Sembla que el procés no s'havia tancat quan Eivissa tornà a l'obediència de Felip V. Sobre això, vegeu Josep PIÑA RAMON, «Eivissa durant la guerra de Successió a la Corona d'Espanya (I)», *Eivissa*, núm. 11 (1981), p. 26.

30. Josep PIÑA RAMON, «Eivissa durant la guerra de Successió a la Corona d'Espanya», 1981, p. 27-29.

24. AHN, *Estado*, lligall 323, sense foliar.

25. Micaela MATA, *1705-1713, Menorca*, 1980, p. 143.

26. Miquel À. CASASNOVAS, *Enciclopèdia de Menorca: Tom Desè, Història II, De la conquesta cristiana a la Guerra de Successió*, Maó, Obra Cultural de Menorca, 2000, p. 244.

27. Un dels més abrandats filipistes de l'illa, delator de la segona conspiració i ascendit per Dávila al càrrec d'assessor en premi pels seus serveis. Dávila arribà a sol·licitar per a Guàrdia un títol de noblesa, que no fou concedit.

—no gaire discretes, d'altra banda—, els plans de la conjura avançaven lentament i no prendrien forma fins dos anys més tard. Breu, Joan Sureda i els seus còmplices pretenien aconseguir el suport del virrei marquès de Rafal, que l'any 1710 havia succeït Savallà en el càrrec. Amb uns tres mil homes, els conjurats pretenien controlar Ciutat de Mallorca amb el concurs d'homes reclutat al poble de Porreres, que havien de confluïr a la capital. A la vegada, la ciutat emmurallada d'Alcúdia seria controlada pels filipistes locals, amb l'ajut d'homes arribats des de la veïna Pollença. També s'esperava ajut exterior, ja que una flota francesa havia de portar tropes capitanejades pel comte de l'Alcúdia i el duc de Vendôme. El pla fracassà per la seva base, ja que en tost de sumar-se a la conxorxa, el virrei procedí a la detenció dels implicats el juny de 1711.³¹ Joan Sureda fou deportat a Barcelona, on se li incoà un procediment judicial per a depurar les seves responsabilitats. Més tard fou alliberat, però quedà confinat a Barcelona fins que aconseguí escapar el juliol de 1713.

5. MENORCA DE NOU PER A CARLES III?

Així com avançava la guerra, es feia més imperiosa la necessitat de comptar amb una base d'hivernada aliada a la Mediterrània. El general James Stanhope, cap de les tropes britàniques a Catalunya, i l'almirall John Leake, advocaven per la urgent conquesta de Menorca, desig que ara coincidia amb les intencions de Carles III. Però la decisió d'ocupar l'illa no es prengué fins a l'agost de 1708. A l'illa, mentrestant, la situació era de calma tensa. Malgrat la forta repressió de l'any anterior i l'estreta vigilància a la qual eren sotmesos els menorquins, Dávila no estava tranquil i temia constantment un nou aixecament. A més a més, l'eventualitat d'una invasió aliada feia perdre el son al governador, que no cessava de demanar ajut militar tant a Espanya com a França, si bé les seves reiterades peticions no foren ateses. Els temors aviat es confirmaren: el 12 de setembre arribà a Sant Felip la notícia que una flota es trobava a Mallorca disposada a salpar cap a Menorca. Aleshores, Dávila ordenà, sense gaire èxit, la formació d'una milícia local, però sols uns pocs botiflers menorquins romandrien fidels al governador, profundament odiat per la gran majoria de la població.

El desembarcament aliats tingué lloc durant els dies 14 i 15 de setembre, a la zona de costa compresa entre cala Alcaufar i Punta Prima, al sud de Sant Felip.

31. Entre els conjurats hi havia destacats nobles filipistes, com ara el marquès de Bellpuig i els comtes d'Atamans i de Montenegro, tots ells implicats en afers comercials i oposats a la noblesa austriacista. Talment hi havia molts comerciants xuetes, de manera que la conspiració fou coneguda, irònicament, com *la Sinagoga*. Aquesta conxorxa ha estat estudiada per Pedro de MONTANER, *Una conspiración filipista*, 1990.

L'exèrcit invasor, comandat pel general Stanhope, era una heterogènia formació de soldats anglesos, infants de marina i mariners de la dotació de la flota de Leake, espanyols, napolitans i portuguesos de l'exèrcit de Catalunya, amb un cert nombre de mallorquins. En arribar a Maó la notícia del desembarcament, el poble aclamà Carles III. El 21 es retia el castell de Fornells i el 25 ho feia Ciutadella. El 28, el general Stanhope passà a l'atac contra Sant Felip i prengué les fortificacions exteriors. Després de diverses vacil·lacions, enmig d'un ambient de derrotisme general, la fortalesa capitulà la tarda del 29.³²

Els menorquins celebraren amb grans mostres d'alegria el retorn al domini de Carles III. Havien col·laborat amb l'exèrcit aliats fins al punt que el general Stanhope els atribuï bona part de l'èxit de l'expedició. Les festes oficials i populars coincidiren amb el retorn dels desterrats i refugiats a Mallorca. Stanhope havia confirmat, de manera provisional, els privilegis de Menorca, tot en l'espera de la ratificació reial. La vida institucional recuperà el seu pols habitual: foren elegits nous jurats i consellers pel sistema tradicional d'insaculació, i s'envià un síndic a Barcelona per tractar amb la cort sobre els nombrosos problemes de l'illa.

La conquesta de Menorca fou gairebé simultània de la de Sardènia, amb la qual cosa la flota aliada a partir d'aquest moment podria controlar la Mediterrània a plaer. Però els britànics tenien els seus plans i l'endemà de la rendició de la guarnició de Sant Felip, el 30 de setembre, Stanhope escrivia al ministre Sunderland que, en la seva opinió, «Anglaterra no hauria de renunciar mai a aquesta illa que imposarà la llei a la Mediterrània, tant en temps de guerra com de pau». Potser no calia aquesta mena de motivacions, ja que des del començament de la guerra Anglaterra intentava aconseguir els seus objectius de domini de les rutes comercials i hegemonia al mar. De fet, el conflicte va ser l'argument perfecte per a moure la seva flota per la Mediterrània sense restriccions. I amb el ferm control sobre Gibraltar, ara només els mancava disposar d'un port capaç i segur i, a més, estratègicament situat al centre de la Mediterrània occidental, en la vertical de Toló i al mig de la ruta entre Espanya i Itàlia: el port de Maó. Es pot dir que els britànics s'aprofitaren de Carles d'Àustria per a assolir uns objectius que mai no haurien pogut aconseguir d'una altra manera.³³

32. Els seus superiors processaren els caps de la defensa, Dávila i La Jonquièrre. El primer fou empresonat al castell de Cartagena i se suïcidà llançant-se des de dalt d'una torre. El segon, repatriat amb les seves tropes, seria degradat.

33. Agustín JIMÉNEZ MORENO, «La búsqueda de la hegemonía marítima y comercial. La participación de Inglaterra en la Guerra de Sucesión española según la obra de Francisco de Castellví "Narraciones Históricas" (1700-1715)», *Estudis: Revista de Història Moderna* (València, Universitat de València), núm. 25 (2007), p. 165.

Els britànics, de fet, començaren a actuar com a senyors de l'illa, alhora que posaren en marxa la seva maquinària diplomàtica per a assolir el domini de *iure* sobre Menorca. Stanhope deixà una guarnició formada exclusivament per soldats britànics i embarcà la resta cap a la Península. Poc després començaven les obres de fortificació de la Mola, on es volia construir un castell batejat amb el nom de Queen Ann, i s'aixecava la infraestructura mínima per a convertir el port de Maó en base naval. Això no obstant, l'interès britànic per possessionar-se de Menorca topà amb fortes resistències, no tan sols per part de Lluís XIV, sinó també de Carles i dels aliats holandesos. Els menorquins, per la seva banda, no trigaren a desconfiar de les sospitoses maniobres dels britànics i començaren a acusar els efectes perniciosos d'una nombrosa guarnició que, a més a més d'estrangera, era malvista per la seva religió considerada herètica. Els abusos de les tropes, les exigències de llenya i provisions i l'actuació arbitrària dels caps militars feien la impressió que res no havia canviat. Els britànics havien deixat de ser els alliberadors de 1708 per a convertir-se en opressors, davant de la impotència dels representants de Carles III, sistemàticament menyspreats pels caps de la guarnició anglesa.

Però la sort de Menorca es decidiria molt lluny de l'illa. L'esgotament econòmic i militar dels contendents i les desavinences entre els aliats aconsellaren realitzar els primers contactes per a negociar la pau el 1709, que foren continuats en els anys següents.³⁴ Convé tenir en compte que Espanya només era una part del problema, car la Guerra de Successió era, sobretot, un conflicte d'abast internacional. Per això, diversos esdeveniments succeïts als països bel·ligerants acabarien tenint un pes decisiu en la finalització de la guerra. Sens dubte, el principal fou la mort sense descendència de l'emperador Josep I (1711), la qual cosa féu que el seu germà Carles passàs a ocupar el tron imperial amb el nom de Carles VI, i canviàs el panorama internacional. Els britànics, sempre atents a l'equilibri de forces al continent, no estaven disposats que un monarca acumulàs la corona imperial a la monarquia espanyola, per la qual cosa s'esqueia arribar a un compromís amb les potències borbòniques. Després de laborioses negociacions, el 8 d'octubre de 1711 se signaren uns acords preliminars de pau que reconeixien la sobirania britànica sobre Menorca. Res no havia transcendit oficialment, però a l'inici de 1712 ja era un clam que l'illa quedaria en mans britàniques, la qual cosa omplia d'inquietud els menorquins, que demanaven explicacions a Barcelona, on es trobava la cort de la

reina i emperadriu Elisabet Cristina. El desenllaç es produí el matí del 9 de novembre de 1712. El duc d'Argyll, nomenat governador de Menorca per la reina Anna, desembarcava a Sant Felip i, sense més cerimònia, ordenava hissar la bandera britànica.³⁵

6. ELS ÚLTIMS BASTIONS AUSTRIACISTES

Una volta vist el desenllaç que la guerra tingué per a Menorca, ens cal tornar a la resta de l'arxipèlag, que seguia fidel a Carles III. L'any 1712 ja era clar que els aliats deixarien a la seva sort els últims reductes austriacistes. El 14 de març de 1713 s'acordava a Utrecht, en el marc de l'armistici previ als tractats definitius, que totes les tropes aliades i imperials els havien d'abandonar tan aviat com fos possible. Pocs dies després, el 25 de març, arribava a Mallorca el nou virrei, Josep Antoni de Rubí i de Boixadors, que substituïa el marquès de Rafal. Rubí s'afanyà de seguida en un doble objectiu: d'una banda, posar les Illes en estat de defensa; d'altra banda, contribuir en la mesura del possible a la defensa de Barcelona, que aviat seria assetjada per l'exèrcit borbònic. En efecte, queviures, armes, pólvora i altres pertrets foren enviats en els mesos següents a Barcelona, on també es destacà l'actuació de nombrosos voluntaris mallorquins, sobretot artillers.³⁶ També va ser important durant els anys de guerra la contribució dels vaixells corsaris armats des de Mallorca i Eivissa, fustigant la navegació enemiga i capturant mercaderies que, en el cas dels queviures de primera necessitat, van alleugerir en certa mesura la situació de penúria que en ocasions es visqué a les Illes per causa de les males collites.

Malgrat tot, en les primeres setmanes de l'estiu de 1713 encara hi havia l'esperança d'aconseguir una rendició pactada que salvaguardés els privilegis. Al començament de juliol s'havia sabut a Mallorca la signatura de l'armistici i el conveni d'evacuació. La nova situació aconsellava enviar representants del regne a Barcelona per tal de participar en les negociacions. El Gran i General Consell de Mallorca elegí Nicolás Cotoner Sureda, comanador de Malta i filipista, el qual s'havia de sumar a Joan Sureda i de Vilallonga. El bessó de la negociació havia de ser la conservació dels privilegis. Cal recordar que Sureda, cap de la conxorxa filipista de 1711, es trobava confinat a Barcelona i d'aquí que fos elegit com a representant del Gran i General Consell. Cotoner sortí cap a Barcelona el dia 10, però quan arribà es trobà sense interlocutors. En efecte,

35. El juny de 1712, la reina Anna havia anunciat solemnement al Parlament de Westminster que Menorca quedava sota sobirania britànica.

36. Un contingent de cinquanta-tres artillers mallorquins comandats pel capità Joan Saurina i el tinent Bartomeu Ballester arribaren a Barcelona el 25 d'octubre de 1713. Aquests artillers tindrien un paper molt destacat en la defensa de la capital catalana.

34. La negociació sobre la sobirania de Menorca ha estat estudiada per Micaela MATA, *1705-1713, Menorca*, 1980, i Josep JUAN VIDAL, *La conquesta anglesa i la pèrdua espanyola de Menorca...*, 2008.

el 12 de juliol, aprofitant la confusió que es vivia a la capital catalana amb l'evacuació de les tropes aliades, Sureda s'havia embarcat en un vaixell anglès que l'havia deixat a Menorca. També el mariscal comte Starhemberg, cap de les tropes imperials i virrei de Catalunya, havia abandonat Barcelona el dia 10 amb l'almirall Jennings, per la qual cosa quan Cotoner hi arribà, no pogué presentar les seves credencials.³⁷ Mentrestant, el Consell de Cent i els consellers de Barcelona es dirigiren als jurats i al Gran i General Consell de Mallorca proposant-los de formar un front comú per a defensar els privilegis amenaçats.³⁸ A la vista de la situació, els jurats del regne i el Gran i General Consell decidiren sumar-se a la decisió de resistència a ultrança adoptada per la Junta de Braços en aquells dies.³⁹ Pel que fa a Eivissa, a mitjan juliol, les tropes estrangeres de guarnició a Eivissa començaven a evacuar l'illa⁴⁰ i el 15 d'aquell mes el Consell General acordava per unanimitat enviar un síndic a Madrid per a suplicar a Felip V la conservació dels privilegis i reconèixer-lo com a monarca d'Eivissa, però desistiren en saber que tant Barcelona com Mallorca havien decidit resistir.⁴¹

Tanmateix sembla que la rendició mai no havia entrat en els càlculs del marquès de Rubí, el qual rebutjà capitular davant del marquès d'Ordoño, el qual el 3 d'agost, al capdavant d'una flotilla enviada pel capità general de Catalunya, el duc de Pòpuli, l'instà a rendir-se esgrimint els acords de l'Hospitalet. Un mes més tard, Rubí rebutjà de nou la capitulació, ara instada pel general José de los Ríos. Rubí sabia perfectament que Felip V no comptava en aquell moment amb una flota que li permetés una acció ofensiva contra les Illes mentre, a més, estava concentrant tots els seus recursos militars en el setge de Barcelona. Durant molt temps, en efecte, Felip V no intentà cap acció contra les Balears, ja que aleshores la prioritat era la liquidació de la resistència a Catalunya. Però el 18 de juny de 1714, segons narra Francesc de Castellví, l'emperador Carles, segurament conscient de la inutilitat de la resistència, es dirigí a Rubí perquè no oposés resistència davant d'una gran força enemiga per no perjudicar la terra.

Després de la caiguda de Barcelona, l'ocupació borbònica de Mallorca i les Pitiüses, els últims reductes que mantenien la bandera de Carles d'Àustria, només era qüestió de temps. Tanmateix, la disposició vers la

mediació del Govern britànic animà l'emperador Carles a enviar a Mallorca un contingent de mil soldats imperials procedents del regne de Nàpols, amb vuit peces d'artilleria, pólvora i altres pertrets; les tropes, comandades pel coronel baró Rohx, arribaren a la Ciutat de Mallorca el 2 de febrer de 1715.

Mentrestant, el virrei Rubí continuava rebutjant qualsevol proposta de negociació i el 13 d'octubre de 1714 s'havia negat a lliurar Mallorca al general Dancourt—que arribà a oferir al virrei 100.000 escuts per la capitulació—, a la vegada que escrivia a l'almirall de l'esquadra britànica a la Mediterrània, Sir James Wishart, perquè l'ajudés.⁴² Wishart ignorà el requeriment i no es va moure; tota la col·laboració dels britànics es limità a facilitar l'arribada dels soldats imperials per la via de Maó.⁴³

Durant els primers mesos de 1715, el marquès de Rubí desplegà una gran activitat per a posar les Illes en estat de defensa: dividí Mallorca en deu districtes de guerra, amb funcions de vigilància i defensa de la costa, creà un cos mòbil de cavalleria que s'havia de dirigir als punts de la costa on es produís l'amenaça de desembarcament enemic, mobilitzà uns 10.000 homes de les milícies locals, que se sumarien al contingent imperial, i reforçà la guarnició del castell de Cabrera. Tot plegat suposà fortes despeses que hagueren d'assumir la Universitat del Regne, que es trobava en una situació financera al llindar de la fallida, i el reial patrimoni, que sufragà les despeses dels imperials. Paral·lelament, els més destacats filipistes eren confinats en les seves possessions i els presos, traslladats al castell de Bellver. A Eivissa, en canvi, el derrotisme era la nota general, amb un autèntic clam a favor de la capitulació, a la vista de la inutilitat de la resistència.

Mentre Rubí s'afanyava en els preparatius de defensa, s'estava duent a terme l'últim intent de mediació en favor de les Illes. El maig de 1715, el marquès de Torcy, per part de les potències borbòniques, i el comte de Stair, plenipotenciari de la Gran Bretanya, negociaven a París la situació de Mallorca i Eivissa. El punt de discrepància era novament la qüestió dels furs i privilegis, ja que, mentre el representant britànic advocava pel seu manteniment, en la línia oficial del seu govern, molt preocupat pel que ja es coneixia com «el cas dels catalans», ni Felip V ni Lluís XIV no estaven disposats a transigir en aquest punt fonamental, tot i que Torcy donava llargues a Lord Stair i li feia concebre esperances d'una propera resolució favorable.⁴⁴ Rubí tingué

37. Jaime SALVÀ, «Mallorca bajo el dominio austríaco», 1985, p. 273.

38. Jaime SALVÀ, «Rendición de Mallorca a Felipe V», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 38 (1981), p. 329.

39. Eduardo PASCUAL RAMOS, «Intervención de tropas imperiales en Mallorca al final de la Guerra de Sucesión», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 62 (2006), p. 256-257.

40. El punt quart dels acords feia esment directe a l'evacuació de Mallorca i Eivissa en compliment de l'armistici d'Utrecht.

41. Josep PIÑA RAMON, «Eivissa durant la Guerra de Successió a la Corona d'Espanya (i II)», *Eivissa*, núm. 12 (1981), p. 9.

42. Eduardo PASCUAL RAMOS, «Intervención de tropas imperiales en Mallorca al final de la Guerra de Sucesión», 2006, p. 257.

43. Wishart tenia ordre de respectar estrictament els tractats signats pel seu govern i, per tant, mantenir-se neutral.

44. Vegeu Pere VILÀS GIL, «Una possible rendició pactada de Mallorca i Eivissa el 1715», *Eivissa*, núm. 46 (2006), p. 4-8. Aquest autor publica l'esborrany d'acord que fou enviat des de Viena pel

coneixement d'aquestes negociacions per una carta de l'emperador Carles de dia 2 d'abril, la qual cosa generà en el virrei un optimisme excessiu vers la resolució pactada de la guerra a les Illes, i així ho comunicava el 17 de juny als jurats de Mallorca.⁴⁵

Com era d'esperar, les negociacions foren fum d'encenalls. En realitat, quan Rubí adreçava la seva confiada missiva als jurats del regne feia uns dies que les tropes borbòniques comandades pel general d'Asfeld havien desembarcat a Mallorca. En efecte, l'11 de juny salpà de Barcelona una gran flota de quatre-cents quatre vaixells, en la seva immensa majoria de transport, que portaven a bord un exèrcit de quaranta batallons d'infanteria i quaranta-vuit esquadrons de cavalleria que totalitzaven 29.886 homes i 2.792 cavalls. Era totalment impossible que el marquès de Rubí, amb els seus milicians mallorquins i el miler d'imperials, totalment aïllat i sense possibilitat de rebre reforços de l'exterior, pogués fer front a l'exèrcit filipista. El 15 de juny, les primeres tropes borbòniques desembarcaven a cala Llonga, a la costa de Felanitx, localitat on arribaren el 17. És en aquest moment quan Rubí encara s'aferrava al clau rogent de les negociacions de París i per això calia allargar la defensa. Però el temps corria inexorablement contra el tenaç virrei. El 20 de juny queia Alcúdia sense resistència. El 22, el Gran i General Consell acordava obrir un procés de negociació a la vista de la inutilitat de la resistència, per la qual cosa es creà una comissió amb diferents representants del regne, el Congrés,⁴⁶ per tal de negociar, alhora que feien una crida al virrei instant-lo a resignar la defensa, ja que en cas contrari «seria inevitable la total desolació y ruina de esta Ciutat y de sus naturales, en el qual cas no seria justa ni racional la resistència».⁴⁷ Així i tot, en els

---

marquès de Rialga en nom de Carles VI. Consta de vint-i-tres capítols i, a part de la concessió d'un perdó general, la conservació de béns, honors i hisendes, l'evacuació de tropes i moltes altres coses, ens interessa l'article quart que fa referència a la conservació dels privilegis, llibertats, constitucions, franquícies i costums d'ambdues illes perquè «siguin mantingudes i conservades en el mateix estat en el qual es trobaven i comportaven en temps del rei Carles que al cel sigui». Vilàs, tanmateix, pensa que els francesos no tenien cap intenció d'arribar a un acord i que en realitat estaven enredant Lord Stair mentre duïen a terme de manera inexorable la conquesta militar de les Illes. Es tractaria d'una manera de guanyar temps i estalviar-se problemes, ja que així es descartava una possible intervenció naval britànica. Sembla clar que Rubí també va ser un dels enganyats per la falsa negociació.

45. Jaime SALVÀ, «Rendición de Mallorca a Felipe V», 1981, p. 340-341. La carta de l'emperador al virrei es reproduïu a la p. 351. Salvà titlla la confiança de Rubí en la mediació anglesa d'«imprudència».

46. Integrat per vuit representants dels estaments militar, ciutadà i mercader, els consellers de les viles que es trobaven en aquell moment a Ciutat, quatre representants del capítol de la seu, el rector i un beneficiat de cadascuna de les cinc parròquies de la capital i tots els superiors de les comunitats religioses.

47. Jaime SALVÀ, «Rendición de Mallorca a Felipe V», 1981, p. 344.

dies següents es produïren diverses batusses entre els defensors i les tropes invasores que causaren un cert nombre de baixes.

El 24 de juny, els marquesos de Verger i de Bellpuig, elegits per assessorar Rubí en les negociacions, redactaren els capítols de la rendició que es referien sobretot a aconseguir el perdó per a naturals i estrangers, la confirmació dels privilegis, el respecte a les esglésies i als eclesiàstics, la conservació del tribunal de la inquisició, de la Universitat Literària i de la Reial Audiència, entre altres coses. A canvi, es lliuraria la Ciutat i tota l'illa i es reconeixeria la sobirania de Felip V. El 2 de juliol, dos oficials borbònics entraren a Ciutat de Mallorca i es dirigiren al palau de l'Almudaina per ultimar els detalls de la capitulació. Es van signar dues capitulacions, una per a l'evacuació de Mallorca i Eivissa per les tropes de guarnició i una altra per a la Ciutat i el regne de Mallorca. Els capítols foren en general acceptats, excepte en allò tocant als privilegis, que quedava a l'albir del monarca, atès que afectava la sobirania absoluta que de cap manera no es volia posar en qüestió. El 5 de juliol, Eivissa capitulava sense resistència i el governador Manuel Desvalls, cap de la defensa del castell de Cardona que el febrer de 1715 havia anat a raure a Mallorca, reté l'illa al coronel Daniel O'Sullivan.⁴⁸ El 8 de juliol les tropes imperials sortien de Mallorca.

7. REPRESSIÓ, NOVA PLANTA I RESISTÈNCIA

Mallorca i Eivissa no pogueren evitar la repressió, sobretot durant el govern del marquès de Lede (agost de 1715 - abril de 1717). La població fou desarmada, es practicaren detencions entre els austriacistes més destacats, alguns dels quals foren exiliats o desterrats, es produí una depuració de càrrecs polítics i administratius; molts també veieren com els seus béns eren confiscats. Un oïdor de l'Audiència fou nomenat jutge comissionat per a les confiscacions, el producte de les quals revertí a la hisenda reial. També s'adoptaren mesures per a controlar els nombrosos refugiats austriacistes que hi havia a Mallorca i Eivissa, per la qual cosa s'ordenà posar controls a ports i fronteres per procedir a la detenció d'aquells que no poguessin provar documentalment el seu indult.⁴⁹ En contrapartida, era l'hora de recompensar els botiflers, que ara no només sortien a plena llum, sinó que molts feien pública ostentació dels mèrits i patiments, presumptes o reals, en favor de la causa de Felip V. Càrrecs, honors i altres recompenses foren distribuïts entre els filipistes, alguns

48. Pere VILÀS GIL, «L'arribada a Eivissa de Daniel O'Sullivan», *Eivissa*, núm. 33-34 (1999), p. 18-22.

49. Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, «"Contener con más autoridad y fuerza": La represión del austriacismo en los territorios de la Corona de Aragón (1707-1725)», *Cuadernos Dieciochistas*, núm. 1 (2000), p. 146.

dels quals reberen títols de noblesa, mentre els atorgats per Carles d'Àustria eren anul·lats, la qual cosa afectava quatre marquesats i una baronia. Aquests títols no foren rehabilitats fins a les paus de Viena entre Felip V i l'emperador Carles VI (1725). Molts altres austriacistes no foren aparentment molestats, però patiren un autèntic exili interior.

Com als altres territoris de la Corona d'Aragó, Mallorca i Eivissa patiren la repressió col·lectiva que suposaren els decrets de Nova Planta. En el moment de la capitulació encara hi havia unes certes esperances de conservar els furs i privilegis, i fins i tot s'havia aconseguit, després d'una llarga negociació, que el general d'Asfeld es comprometés a intercedir davant del monarca en aquest sentit. Un dels aspectes remarcables és que, si bé es donava per perdut tornar al vell sistema pactista, el Congrés del Regne que negociava amb d'Asfeld intentava aconseguir el manteniment dels privilegis per la via de la gràcia reial, és a dir, com un gest del monarca vers els seus súbdits emanat del seu poder absolut i no com un dret que els pertocàs, ja que l'havien perdut per la rebel·lió.⁵⁰ Felip V, però, no transigí i cal destacar la rapidesa amb què es procedí a redactar la nova planta de govern del regne de Mallorca. En efecte, el 17 d'agost de 1715 el text era aprovat pel Consell de Castella i el 27 de novembre el rei signava el decret. Finalment, el 16 de març de 1716 es publicava la Reial cèdula. En definitiva, el rei rebutjava les demandes dels mallorquins i les recomanacions d'Asfeld fruit de les negociacions de capitulació. Però tal com passà amb Catalunya, no es procedí a l'eliminació de tot el dret foral, sinó sols del dret polític i administratiu, mentre que es mantingué el dret privat, el penal i el processal.⁵¹ Amb la Nova Planta, les dues institucions de govern bàsiques serien la Reial Audiència i el comandant general, que també la presidia, mentre que quedaven suprimits el Gran i General Consell de Mallorca i el Consell General d'Eivissa. Pel que fa al règim municipal, desapareixien les universitats, reemplaçades pels ajuntaments,⁵² alhora que Mallorca es convertia en un únic corregiment i s'extingia el Sindicat de Fora, institució que representava els interessos de les viles, si bé aquest organisme d'alguna manera aconseguí sobreviure. També es reformava la fiscalitat, que ara seria molt més onerosa, entre altres coses per sufragar el manteniment de la guarnició, ja que la militarització del territori seria un altre efecte col·lateral de la guerra.

50. Álvaro SANTAMARÍA, *Nueva planta de gobierno de Mallorca, enfiteusis urbana y real cabrevación*, Palma, Consell Insular de Mallorca, 1989, p. 175.

51. Vegeu Antonio PLANAS ROSSELLÓ, «La pervivencia del derecho mallorquín tras los decretos de Nueva Planta», *Ius Fugit*, núm. 13-14 (2004-2006), p. 409-437.

52. Per al cas de Palma, vegeu Eduardo PASCUAL RAMOS, «De jurados a regidores. La designación de los primeros regidores del Ayuntamiento de Palma», *Millars*, vol. XXXIV (2011), p. 59-75.

El Decret de Nova Planta fou complementat amb altres disposicions promulgades entre 1716 i 1718 per tal de regular diversos aspectes concrets. Pel que fa a Eivissa, la Corona confiscà les salines amb l'argument del dret de conquesta, la qual cosa generà un fort malestar. Durant molts anys, els eivissencs intentaren, sense èxit, que la confiscació fos revocada o que, almenys, se'ls hi concedís alguna compensació.

Que hi hagué resistència, sobretot en els primers anys d'ocupació borbònica, cada cop sembla més clar, tot i que això és un punt encara poc estudiat. A Eivissa es produïren dues conspiracions els anys 1717 i 1719. En el primer cas, es tractava d'organitzar un aixecament austriacista que havia de detenir el governador i reduir la guarnició. En el segon, més radical, es pretenia lliurar l'illa als britànics. Els implicats en la conxorxa intentaven establir contactes amb el tinent governador de Menorca i esperaven l'arribada de tropes britàniques de reforç. En ambdós casos, però, els conspiradors foren descoberts, detinguts i encausats.⁵³ També a Mallorca hi hagué casos de resistència, ben documentats entre el clergat, que es negava a lliurar els perseguits que s'havien refugiat en esglésies. També es descobriren dipòsits d'armes en cases d'eclesiàstics i es donava refugi a perseguits i desertors.⁵⁴ Alguns religiosos, així mateix, incitaven a la deserció i escampaven rumors i pasquins contra les autoritats borbòniques, actitud que s'incrementà durant la guerra contra la Quàdruple Aliança. La derrota espanyola a la batalla de Passaro incrementà la difusió de rumors d'invasió de l'armada anglesa i fins i tot del retorn de Carles d'Àustria. Una altra forma de malestar es materialitzà en la revifada del bandolerisme, perseguït ara per les tropes regulars de la guarnició. El problema de la resistència armada subsistí durant bastants anys.

8. L'EXCEPCIONALITAT MENORQUINA

La situació de Menorca, en mans britàniques, era molt diferent, fins al punt que podem parlar d'autèntica excepcionalitat en molts ordres. El 9 de novembre de 1712, molts mesos abans de signar les paus d'Utrecht, arribava a Maó el duc d'Argyll en qualitat de plenipotenciari de la reina Anna i governador titular de Menorca. Tres dies més tard, anunciava a les autoritats illenques el canvi de sobirania, alhora que expulsava amb males maneres el governador austriacista. Argyll es comprometé, en nom de la sobirana, a respectar el *statu quo* insular: «Habiendo asegurado a vuestras

53. Josep PIÑA RAMON, «Las conspiraciones antiborbónicas en Ibiza en la postguerra de Sucesión», *Eivissa*, núm. 2 (1973), p. 13-17.

54. Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, «“Contener con más autoridad y fuerza”: La represión del austriacismo en los territorios de la Corona de Aragón (1707-1725)», 2000, p. 149.

Mercedes en nombre de nuestra reina por su mandato, de la constitución de todos sus derechos y privilegios tanto en lo eclesiástico como en lo secular». Tanmateix, els jurats generals encara desconfiaven de les intencions britàniques i presentaren al nou governador una petició de set punts, els primers dels quals eren la conservació de la religió catòlica romana i la confirmació dels privilegis, les pràctiques i els costums amb els quals sempre s'havien governat els menorquins. Argyll accedí en aquests dos aspectes crucials, però no en altres, com ara la petició de mantenir les duanes als ports. Els menorquins sempre s'aferrarien a aquestes promeses del duc d'Argyll formulades en nom de la reina, perquè encara que el Tractat d'Utrecht assegurava la lliure pràctica de la religió catòlica (no els privilegis del clergat, punt gens intranscendent), res no deia de la conservació dels privilegis.⁵⁵

En efecte, ni el tractat preliminar de 27 de març de 1713 ni el definitiu signat a Utrecht el 13 de juliol no mencionaven per a res el sistema institucional de l'illa. L'article onzè del tractat, dedicat a la cessió de Menorca, garantia el lliure gaudi de béns i honors dels menorquins, però això s'entenia a títol particular, no col·lectiu, per la qual cosa no s'hi podia englobar el dret públic, si bé aquest va ser respectat de fet. Ara bé, mai cap representant reial no va jurar el respecte als vells furs i privilegis insulars en nom del seu sobirà. Simplement es deixava fer, com una raresa que complaïa els habitants de l'illa, però vista amb una certa sorpresa pels mateixos anglesos. Molts anys més tard, l'enginyer militar John Armstrong considerava que si els illencs havien volgut continuar regits pel que ell considerava *lleis opressives* —en tost de les liberals de la Gran Bretanya— era per la influència de juristes i clergues, en la seva opinió els únics interessats a mantenir la situació.⁵⁶ Fos com fos, el cert és que mentre que els menorquins pretenien mantenir el sistema jurídic i institucional tradicional en la seva integritat aferrant-se a la promesa del duc d'Argyll, els tinentes governadors que regien l'illa i els seus superiors de Londres pensaven que tenien les mans lliures per a introduir els canvis que ells consideraven oportuns perquè el Tractat d'Utrecht res no deia sobre el particular. Aquesta interpretació divergent, és clar, seria una font inesgotable de conflictes i problemes entre les autoritats menorquines i el govern britànic i els seus agents a l'illa.⁵⁷

55. Miquel À. CASASNOVAS, *Enciclopèdia de Menorca: Tom Onzè, Història III, volum 1: De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal (1712-1854)*, Maó, Obra Cultural de Menorca, 2011, p. 28.

56. JOHN ARMSTRONG, *The history of the island of Minorca*, Londres, C. Davis, 1752, p. 96-97.

57. Des de l'òptica britànica, és molt interessant el llibre de Desmond GREGORY, *Minorca, the illusory prize: A history of the British occupations of Minorca between 1708 and 1802*, Londres i Toronto, Associated University Press, 1990.

Durant tot el període britànic, els menorquins posaren un èmfasi especial a mantenir dos aspectes que ells consideraven absolutament fonamentals: els privilegis, garants del seu ordenament polític, jurídic i institucional, i la religió catòlica. Aquests eren els dos elements bàsics de la seva identitat i allò que els diferenciava dels seus nous amos; també serien els cavalls de batalla de les pugnes freqüents que enfrontaren les autoritats civils i religioses menorquines amb els governadors britànics. En realitat, la nova metròpoli, tot i que mantingué en substància el sistema institucional, canvià tot allò que considerava que era una amenaça o un entrebanc als seus interessos o a l'acció dels seus representants a l'illa. Potser la decisió de més abast fou deixar inoperant el Consell General pel procediment de no autoritzar la seva convocatòria. D'aquesta manera s'evitava que l'illa tingués un autèntic òrgan representatiu que podia suposar un important contrapoder. En canvi, els britànics afavoriren la total autonomia de les quatre universitats liquidant el poc que quedava de la primacia política de Ciutadella, que fins i tot deixà de ser la seu de la Governació i dels tribunals que en depenien directament, traslladats a Maó l'any 1722 per ordre del tinent governador Kane.

Així, la nova conjuntura generada arran del domini britànic crearà una tensió que es resoldrà en una dialèctica de continuïtat i canvi, per bé que, vist retrospectivament, cal reconèixer que els governs de Londres i els seus governadors foren molt més respectuosos i disposats a negociar que no ho serien mai els Borbó espanyols i els seus agents.⁵⁸ Talment, es va respectar la llengua catalana en tots els àmbits, també com a llengua oficial de l'administració i com a llengua de cultura, de tal manera que, per la seva excepcionalitat, el segle XVIII ha estat definit com el període menorquí de la literatura catalana.⁵⁹

Tanmateix, és cert que en tornar Menorca a la sobirania espanyola després de la conquesta de 1782, Carles III decidí mantenir el sistema institucional inalterat. La possessió de Menorca portava aparellat un

58. Hem tractat més extensament aquesta qüestió a Miquel À. CASASNOVAS, «La pervivència de les institucions forals al segle XVIII: el cas de la Menorca britànica», a Isabel FALCÓN (coord.), *El Compromiso de Caspe (1412): Cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón: XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 26-30 junio 2012, Caspe, Alcañiz*, Saragossa, Obra Social de Ibercaja, 2013, p. 249-256; «Una illa sense Nova Planta? Les institucions menorquines després del Tractat d'Utrecht», ponència presentada al IX Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana, *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana* (Cervera, febrer 2014), en premsa, i *De la Menorca britànica a la consolidació de l'Estat liberal*, 2011.

59. Jordi CARBONELL, «El període menorquí de la literatura catalana», a J. OLIVER (ed.), *El llibre de tothom*, vol. 3, Barcelona, Alcides, 1964, p. 159-163. Contribuí molt a crear un clima de llibertat individual l'abolició del tribunal del Sant Ofici a l'inici del domini britànic. La Inquisició fou restaurada, però, en tornar Menorca a la Corona espanyola.

problema important: encaixar dins la monarquia borbònica un territori de l'antiga Corona d'Aragó que conservava, si més no sobre el paper, els seus furs i privilegis intactes. Perquè, com de seguida s'havien afanyat a informar les autoritats menorquines al duc de Crillon, capità general de l'exèrcit ocupant, durant tot aquell segle els illencs havien mantingut íntegres els seus trets diferencials: la religió catòlica i els seus privilegis. Els menorquins es consideraven espanyols, però aquest sentiment de pertinença s'ha d'interpretar a la manera austriacista, dins del pactisme propi de la monarquia composta i horitzontal dels Àustria, no a la manera borbònica pròpia de la Nova Planta, amb una Espanya vertical i absolutista. En principi, les noves autoritats —que no es podien permetre de perdre el favor dels menorquins quan la guerra contra la Gran Bretanya encara no s'havia acabat— confirmaren l'antic ordenament foral de l'illa, confirmació que fou ratificada per la Reial ordre de 16 de febrer de 1782. Hi ha, però, un matís important: la confirmació dels privilegis s'atorgava com a mercè reial,⁶⁰ no com un dret inalterable, fruit del vell pactisme catalanoaragonès.⁶¹ En altres paraules, l'ordre foral es confirmava fins que la monarquia consideràs una altra cosa. D'altra banda, es requerí a les universitats, així com a nombroses corporacions i a destacats juristes de l'illa, l'elaboració d'informes i la contestació d'enquestes sobre els aspectes més variats de la vida insular. En els mesos que seguiren la conquesta s'acumulà a Madrid un corpus ingent de documentació sobre Menorca, els menorquins i les seves institucions; presumiblement, havia de servir per a adoptar mesures específiques de govern que no s'arribaren a materialitzar. I és que quan Floridablanca va veure assolits els objectius propagandístics i de pres-

tigi que s'havia proposat per compensar el seu fracàs anterior a Gibraltar, s'oblidà de Menorca.⁶²

La Reial ordre de 16 de febrer també disposava la creació d'una Junta de Govern que havia de tenir competències en els afers polítics i econòmics i en l'administració de justícia. Es tractava d'un govern provisional, ja que una volta signada la pau amb la Gran Bretanya, que sancionava el domini espanyol sobre Menorca, s'aixecà l'estat d'excepció per entrar en una dinàmica de normalitat. En una Reial cèdula de 24 de juny de 1783, Carles III ordenava que l'illa passàs de la jurisdicció de la Secretaria de Guerra a la del capità general i Reial Audiència de Mallorca.

En suma, no s'havia produït a Menorca una extensió de les lleis de Castella com si es tractàs d'una Nova Planta, ja que un canvi bruscat del sistema institucional hauria suposat el rebuig frontal dels menorquins, que no haurien comprès una mesura tan dràstica com injusta. D'altra banda, el mateix objectiu es podia aconseguir per altres mitjans més subtils que, de fet, van ser utilitzats, sobretot a partir de la recuperació de l'illa després de la darrera ocupació britànica de 1798-1802. La decadència de les institucions menorquines, doncs, continuà durant el primer terç del segle XIX fins a la seva abolició definitiva en consolidar-se el règim liberal a Espanya entre 1834 i 1836. Durant aquests anys el venerable sistema institucional que tenia els seus orígens al segle XIII, va quedar aigualit i encarcerat davant de les pressions centralitzadores i la impossibilitat d'evolucionar, per la qual cosa no s'adaptava als nous temps. És significatiu que no s'aixecàs cap veu en la seva defensa quan s'implantà el sistema constitucional homogeneïtzador i de tall centralista.⁶³

60. Observau que la via de gràcia era la que reclamaren els mallorquins per conservar els privilegis després de la capitulació de 1715.

61. Román PIÑA, *La reincorporación de Menorca a la Corona española: 1781-1798: Medidas de gobierno y administración*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1983, p. 92.

62. José L. TERRÓN PONCE, *La reconquista de Menorca por el duque de Crillon*, Maó, Museo Militar San Felipe, 1984, p. 101.

63. Això ja es va veure al final de 1812 en implantar-se la Constitució, que suposà canviar el sistema municipal i judicial tradicional. El retorn a l'absolutisme l'any 1814 restaurà la situació anterior, que vigí, fora del Trienni Constitucional (1820-1823), fins als primers anys del regnat d'Isabel II.